

Ф.Е. Шинтаева^{1*}, З.Ш. Оразымбетова²

¹Мирас университетінің аға оқытушысы,
Шымкент, Қазақстан, e-mail: shyntaeva2608@mail.ru,
²Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы,
Шымкент, Қазақстан, e-mail.: orazymbetova.zubaira@mail.ru

ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ХАЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЭВОЛЮЦИЯЛЫҚ ӨЗГЕРІСІ

Аңдатпа

Бұл мақалада авторлар Қазақстандағы халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің эволюциялық өзгерістері туралы, яғни КСРО мен қазіргі Қазақстанның халықты әлеуметтік қорғау саясатына қатысты эволюциялық өзгеруі туралы айтады. Авторлар бұл жағдайды КСРО құрамында болған Тәуелсіз Қазақстан Республикасының мысалында қарастырудан бастайды.

Мақаланың негізгі бөлімі халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің кеңестік кезеңін жан-жақты талдай отырып, қазіргі кездегі тәуелсіз Қазақстандағы халықты әлеуметтік қорғау саясатының негізгі бағыттарын ашып көрсетуге бағдарланған.

Авторлар мақалада тәуелсіз Қазақстанның халқын әлеуметтік қорғау жүйесінің орнығуының түп тамыры кеңестік кезеңдегі жүйемен баланысты екендігін көрсете алған.

Түйін сөздер: әлеуметтік көмек, халықты әлеуметтік қорғау, әлеуметтік саясат.

F. E. Shintaeva^{1*}, Z. Sh. Orazymbetova²

¹senior lecturer at Miras University,
Shymkent, Kazakhstan, e-mail.: shyntaeva2608@mail.ru,
²senior lecturer of the Department of social and humanitarian disciplines,
South Kazakhstan medical Academy,
Shymkent, Kazakhstan, e-mail.: orazymbetova.zubaira@mail.ru

EVOLUTIONARY CHANGE IN THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM OF THE POPULATION OF INDEPENDENT KAZAKHSTAN

Abstract

In this article, the authors talk about the evolutionary changes in the system of social protection of the population in Kazakhstan, that is, about the evolutionary changes in the policy of social protection of the population of the USSR and modern Kazakhstan. The authors begin this situation by considering the example of the independent Republic of Kazakhstan, which was part of the USSR.

The main part of the article is focused on revealing the main directions of social protection policy in modern independent Kazakhstan, comprehensively analyzing the Soviet period of the social protection system.

The authors of the article managed to show that the roots of the formation of the social protection system of the population of independent Kazakhstan go back to the Soviet period.

Key words: social assistance, social protection of the population, social policy.

Ф.Е. Шинтаева^{1*}, З.Ш. Оразымбетова²

¹старший преподаватель университета Мирас,
Шымкент, Казахстан, e-mail.: shyntaeva2608@mail.ru
²старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин,

*Южно-Казахстанская медицинская академия,
Шымкент, Казахстан, e-mail.: orazymbetova.zubaira@mail.ru*

ЭВОЛЮЦИОННОЕ ИЗМЕНЕНИЕ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА

Аннотация

В данной статье авторы рассказывают об эволюционных изменениях системы социальной защиты населения в Казахстане, то есть об эволюционных изменениях в отношении политики социальной защиты населения СССР и современного Казахстана. Эту ситуацию авторы начинают с рассмотрения на примере независимой Республики Казахстан, находившейся в составе СССР.

Основная часть статьи ориентирована на раскрытие основных направлений политики социальной защиты населения в современном независимом Казахстане, всесторонне анализируя советский период системы социальной защиты населения.

Авторам в статье удалось показать, что корни становления системы социальной защиты населения независимого Казахстана уходят в советский период.

Ключевые слова: социальная помощь, социальная защита населения, социальная политика.

Кіріспе.

Бұл мақалада біз елдегі әлеуметтік қорғау эволюциясы туралы, яғни КСРО мен қазіргі Қазақстанның халықты әлеуметтік қорғау саясатына қатысты эволюциялық өзгеруі туралы айтқымыз келеді. Біз бұл жағдайды КСРО құрамында болған Тәуелсіз Қазақстан Республикасының мысалында қарастыруды ұйғардық.

Бұл үшін басынан бастап «әлеуметтік саясат» және «әлеуметтік қорғау» ұғымдарын қарастырғым келеді. Әлеуметтік саясат – бұл мемлекет, қоғамдық ұйымдар, жергілікті өзін-өзі басқару және кәсіпорындар қоғамдық әл-ауқатқа байланысты көптеген мәселелер бойынша, сондай-ақ шешім қабылдау процесінің өзі жүзеге асыратын шаралар жүйесі болып табылады. Көбінесе бұл шаралар, оларды игеру және жүзеге асыру процесі азаматтардың жақсы өмір сүруіне әсер ететін саяси қызмет ретінде қарастырылады [1].

Мақала барысында біз екі кезеңдік тарихи мәліметтерге жүгінетін боламыз. Алдымен, әлеуметтік қорғау жүйесінің кеңестік кезеңіне тоқталайық.

Нәтижелерді талдау.

Әлеуметтік қорғау жүйесінің кеңестік жүйесі.

Бұл тарауда біз Кеңес Одағы кезіндегі әлеуметтік саясатқа, қарт адамдарды әлеуметтік қорғауға тарихи талдау жасағымыз келеді.

Кеңес Одағындағы қарт адамдардың әлеуметтік саясаты мен әлеуметтік қорғауы оның өмір сүру тарихында үнемі өзгеріске ұшырады. Бұл өзгерістерге көптеген факторлар әсер етті. Әлеуметтік саясатқа және қарт адамдарды әлеуметтік қорғауға және тұтастай алғанда кеңестік кезеңдегі әлеуметтік саясатқа әсер еткен маңызды факторлардың бірі КСРО экономикасы мен идеологиясы болды. Бұған ресейлік ғалымдар О.А. Григорьев пен П. В. Романовтың еңбектері дәлел [13].

Олардың пікірінше, социализм жағдайында ел экономикасы мен әлеуметтік қамсыздандыру өте тығыз өзара әрекеттеседі, өйткені бір жағынан, бұл егде жастағы адамдарды зейнетақымен қамтамасыз ету, қарт адамдарға медициналық көмек көрсету, мұқтаж топтарға, соның ішінде қарт топтарға түрлі жәрдемақылар сияқты құбылыстарды жеңуге мүмкіндік береді.

Бұл құбылыстардың барлығы экономикалық дамуда сөзсіз. Екінші жағынан, әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі төмен жалақы саясатын жүргізуге және әлеуметтік қолдауды қамтамасыз ету және оларды кәсіпорындарға қосу арқылы экономикалық дамуға инвестицияларды барынша арттыруға мүмкіндік береді. (Григорьев, Романов, 2001). Осылайша, П. В. Романовтың пікірінше, әлеуметтік қамсыздандыру нысандары еңбек тәртібін жақсартуда ғана емес, сонымен қатар еңбек өнімділігінің өсуін ынталандыруда да маңызды рөл атқаратын еңбек қызметін ынталандыру саясатымен тығыз байланысты болды [13].

П. В. Романованың пікірінше, ұзақ уақыт бойы экономикалық және әлеуметтік саясаттың дамуы ел экономикасының, саяси жүйенің және үстем идеологияның дамуы тұрғысынан жақсы талданған, бұл өз кезегінде социалистік мемлекетте саяси көшбасшының жеке басымен тығыз байланысты

болған. Біз осы тұжырымдамамен келісетін шығармыз, өйткені әлеуметтік қолдау мен қорғаудың даму тарихы және жалпы әлеуметтік саясат бүгінгі күні елдің экономикалық жағдайына және оның идеологиясына байланысты болып келеді.

Бірінші онжылдық, 1918 жылдың аяғы мен 1920 жыл аралығын қамтыды. Кеңес өкіметінің алғашқы кезеңінде тіпті қажетті ресурстардың жоқтығынан іс жүзінде оны жүзеге асыру қиын болса да әлеуметтік саясат эгалитарлық идеологтардан басталды, (Романов), алайда, осы кезеңде халықты, оның ішінде ересек адамдарды әлеуметтік қорғаудың үйлестіру орталығы құрылды.

РСФСР Мемлекеттік қайырымдылық халық комиссариаты (халық комиссариаты) барлық әлеуметтік қолдау мен әлеуметтік қорғаудың үйлестіруші орталығы болды. Олардың функцияларына: еңбекке уақытша жарамсыздықтың барлық жағдайларында еңбекшілерді әлеуметтік қамсыздандыру, ана мен баланы қорғау, соғыс мүгедектері мен олардың отбасылары, қарттар мен кәмелетке толмағандар туралы қамқорлық кірді [19].

1918 жылы сәуірде РСФСР Мемлекеттік қайырымдылық халық комиссариаты (халық комиссариаты) әлеуметтік қамсыздандыру халық комиссариаты болып өзгертілді. Осы сәттен бастап әлеуметтік саясатты жүргізу құралы ретінде мұқтаж азаматтарға мақсатты мемлекеттік қолдау жүзеге асырыла бастайды. Бұл орган большевиктік үлгідегі социалистік қоғам құру міндеттеріне негізделген жаңа әлеуметтік көмек стратегиясын анықтады. Содан кейін әртүрлі көмек түрлерін ұсынуда таптық тәсіл қалыптаса бастады.

Еңбекшілерді әлеуметтік қамсыздандыру туралы ережеге сәйкес, мемлекет тарапынан көмек алуға тек «өзгелерді пайдаланбай, өз жұмысы болып табылатын» адамдар ғана құқылы болды. Жаңа заңнама еңбек тұрғындары сене алатын әлеуметтік қамсыздандырудың негізгі түрлерін белгіледі: медициналық көмек, көмек және зейнетақы беру (қартайғанға, еңбекке қабілеттілігінен айырылуға, жүктілікке, балалардың туылуына байланысты).

Кеңестік әлеуметтік қорғаудың әкімшілік жүйесі біртіндеп қалыптасты. Мұнда әлеуметтік қамсыздандыру комиссарларының 1 съезі (1918 жылғы маусым) маңызды рөл атқарды. Съезд әлеуметтік қамсыздандыруды басқарудың ұйымдық құрылымын, оның орталық, губерниялық және уездік органдарын анықтады.

Әлеуметтік саясатты дамытудың және қарт адамдарды қоса алғанда, халықты қорғаудың осы кезеңінде Кеңес үкіметі өз күштерін әлеуметтік сақтандыру саясатын дамытуға бағыттады. Ол кезде әлеуметтік сақтандыру барлық жалақы төленетін адамдарға, оның ішінде мүгедектік, кәрілік, ауру және т.б. сияқты еңбек қабілетінің жоғалуының барлық түрлеріне қатысты болды. Әлеуметтік сақтандыру жүйесі мұқтаж азаматтарды әлеуметтік қамсыздандырудың мемлекеттік жүйесі ретінде өзгерді. Мұқтаж азаматтар санатына, әрине, Кеңес Одағының қарт тұрғындары кірді. Қарттарды қоса алғанда, барлық түрлерін қаржыландыру мемлекеттік бюджеттен жүзеге асырыла бастады, ал әлеуметтік қамсыздандыруды қаржыландыру көзі кәсіпорындардың, мекемелердің және басқа да жұмыс берушілердің жарналары болып табылды [19].

Әлеуметтік сақтандыруды өзгерткеннен кейін жұмысшыларды әлеуметтік қамсыздандыру туралы ережелер қабылданады (1918). Бұл ережеде медициналық көмек, ақшалай жәрдемақы, зейнетақы және «заттай» көмек қарастырылған. Соғыс коммунизмі кезінде ең көп таралған табиғи көмек болды [2].

Егер соғыс коммунизмі кезеңінде әлеуметтік сақтандыруды буржуазиялық құқық институты, жасырын пайдалану нысаны деп жарияласа және әлеуметтік қамсыздандыру принциптері күн тәртібіне шығарылса, онда жаңа экономикалық саясат кезеңінде Үкімет әлеуметтік қамсыздандыру моделінен бас тартып, әлеуметтік сақтандыру жүйесіне оралды. Уақыт өте келе, әлеуметтік сақтандыру және әлеуметтік қамсыздандыру принциптері арасындағы қайшылықтар екі жүйенің арасындағы күштердің арақатынасын үнемі өзгертіп отырды: жалдамалы жұмысшылар ұшыраған тәуекелдерді есепке алу, алдын-алу және өтеу қажеттілігі арнайы қорларды орталықтандырылған қалыптастыру және бөлу арқылы ерекше мұқтаждардың белгілі бір кіріс деңгейін қамтамасыз ету қажеттілігімен алмастырылды [3].

1920 жылы жұмыс Халық Комиссариатының функцияларына зейнетақы мен көмектің жалпы нормаларын белгілеу кірді. Бұрын NCSO-ға тиесілі барлық емдеу мекемелері Денсаулық сақтау Халық Комиссариатына кетті. Әлеуметтік қорғау стратегиясын өткен ғасырдың 20-жылдарының басында қолданысқа енгізілген жаңа экономикалық саясат (ҰЭП) айтарлықтай өзгертті [4].

1926 жылғы отбасы Кодексі отбасының жауапкершілігін, оның ішінде туыстарына әлеуметтік-экономикалық қолдау көрсету жауапкершілігін арттырды. Жәрдемақы төлеу жұмыспен қамтудың белгілі бір жағдайларына байланысты болды [16].

Әлеуметтік қорқыныш сонымен қатар жоғары жалақы, жақсы жабдықтау, лайықты тұрғын үй талаптарында көрініс тапқан «меншік көңіл-күйі» үшін кінәлі шаруалар есебінен жұмысшыларды жаңа толықтырудың тәрбиелік құралы болуы керек еді [3].

Қарттық бойынша зейнетақымен қамсыздандыру туралы заңнаманы әлеуметтік қамсыздандырудың дербес түрі ретінде әзірлеу 1928-1932 жылдар аралығында жүргізілді. Кәрілік бойынша алғашқы зейнетақылар КСРО еңбек Халық Комиссарының 1928 жылғы 5 қаңтардағы қаулысымен Тоқыма өнеркәсібінің жұмысшылары үшін белгіленді. Зейнеткерлік жас ерлер үшін – 60, әйелдер үшін – 55 жас болып белгіленді. Зейнетақы тағайындау үшін қажетті еңбек өтілі ерлер мен әйелдер үшін бірдей болды ол кем дегенде 25 жыл.

1937 жылы әлеуметтік қамсыздандыру халық комиссариаты туралы жаңа ереже шығарылды, оған сәйкес ӘҚХК міндеттерінің ауқымы кеңейтілді. Ол мүгедектерді және басқа да санаттарды мемлекеттік қамтамасыз етуді; материалдық-тұрмыстық, мәдени, емдеу-сауықтыру және санаторий-курорттық қызмет көрсетуді ұйымдастыруды; әлеуметтік қамсыздандыру мекемелерінің қызметіне, емдеу-еңбек сараптамасының (ЕЕС) жұмысына басшылық етуді, әлеуметтік қамсыздандыру қызметкерлерінің кадрларын даярлауды; әлеуметтік қамсыздандыру туралы заңдарды бекітуді қамтыды. Осы кезеңде ӘҚХК-ның бақылауында мүгедектер кооперациясы кеңесі, Мүгедектерді өзара сақтандыру және өзара көмек қассаларының одағы, Зағиптар қоғамы, Саңыраулар қоғамы болды [17].

30-шы жылдардағы әлеуметтік саясаттың теріс жағы адамдардың кейбір санаттарының әлеуметтік мәселелерін басқалардың, атап айтқанда, сенушілердің құқықтары мен бостандықтары есебінен шешу тәжірибесі болып табылады. Шіркеудің көптеген министрлері өздерінің шіркеулерінен қуылып, өмір сүрусіз қалды.

Екінші дүниежүзілік соғыстың басталуымен миллиондаған халықтың бүкіл өмірі мен қызметі әскери қажеттіліктерге бағытталды. Төтенше жағдай ӘҚХК-дан ерекше шараларды талап етті. Бұл эвакуацияға да, жұмыс күшін жұмылдыруға да, материалдық ресурстарды, соның ішінде азық-түлік ресурстарын бөлуге де әсер етті. Елдің тылдық аудандарына өнеркәсіп кәсіпорындары, білікті мамандар, ғылым мен мәдениет қайраткерлері, Ресей Федерациясының, Қазақстанның, Орта Азия республикаларының қалалары мен ауылдары көшірілді.

1949 жылы ӘҚХК Әлеуметтік қамсыздандыру министрлігі болып өзгертілді, ал 50-жылдардың соңында КСРО-да әлеуметтік қорғауды дамытудың және оның органдарын қалыптастырудың жаңа кезеңі басталды. 1956 жылы КСРО-ның Жоғарғы Кеңесі мемлекеттік зейнетақылар туралы Заң қабылдады, оған сәйкес зейнетақы берілетін адамдардың шеңбері кеңейіп қана қоймай, әлеуметтік қамсыздандыру туралы заңдар да тәуелсіз аймаққа бөлінді. Осылайша, жұмысшылардың жалпы мемлекеттік зейнетақымен қамтамасыз етілуі басталды, ол 1964 жылы қабылданды. Колхоз мүшелеріне зейнетақы және ақшалай көмек туралы Заң (олар бұған дейін айырылған). Көптеген Колхозшылар үшін қарттық зейнетақының мөлшері күнкөріс минимумынан өте алыс болды [11].

1950 жылдардың ортасына қарай әлеуметтік қамсыздандыруды реформалау үшін экономикалық және саяси жағдайлар пісіп-жетілді. Хрущевтің ауқымды реформалары (1956-1964) Сталиндік диктатураны ауыстыруға және басқару формаларына қатысты лениндік «демократиялық централизм» принципіне оралуға бағытталған. Белгілі бір дәрежеде біз жаңа экономикалық саясат кезеңінде қолданылған саяси шешім қабылдау формасына оралу туралы айтуға болады.

1956 және 1964 жылдардағы заңдар әлеуметтік қамсыздандыру жүйесін жаңартып, оны әлемдегі ең жақсы заңдардың біріне айналдырды. Жәрдемақы мөлшері ұлғайтылды, олар қазір жұмыспен қамту мәртебесімен аз байланысты болды; сонымен қатар, жалақысы төмен жұмысшыларға кепілдіктер енгізілді. КСРО Жоғарғы Кеңесі 1956 жылы 14 шілдеде қабылдаған «Мемлекеттік зейнетақы туралы» Заңмен мемлекет жалақыдан ешқандай шегерусіз кәсіпорындар, мекемелер мен ұйымдардың жарналарынан құрылған мемлекеттік бюджеттен зейнетақы төлеуге міндеттелді [6].

Осы кезден бастап зейнетақы жүйесін реформалау басталды, ол Сталин дәуірінен бастап оны сипаттайтын кемсітушілік ерекшеліктерден босатыла бастады. 1964 жылы қабылданған «Колхозшыларды зейнетақымен қамсыздандыру туралы» Заң әлеуметтік қорғау схемасын кеңейтіп, әлеуметтік сақтандыру саласындағы жұмысшылар мен колхозшылардың айырмашылықтарын азайта отырып, шаруаларды қамтиды. Эгалитарлық қағидаттардан басқа, әлеуметтік қорғау қағидаттарын

кеңейту және оларды колхозшыларға тарату себептері соғыстан кейінгі демографиялық құлдырау мен ауылдық жерлердің нақты құлдырауымен байланысты болды.

1961 жылы әлеуметтік қамсыздандыру министрлігі туралы ереже өзгерді, нәтижесінде оның функциялары едәуір кеңейді.

Халықты әлеуметтік қорғау органдары қызметінің маңызды саласы материалдық қамтамасыз ету болды, ол үш негізгі бағыт бойынша жүзеге асырылды: Мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыру, Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру, колхозшыларды әлеуметтік қамсыздандыру. Олардың барлығын тиісті ведомстволар: әлеуметтік, қамтамасыз ету және сақтандыру комитеттері жүргізді. Мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыруды қаржыландыру одақтық, республикалық және жергілікті бюджеттер есебінен жүзеге асырылды (ол әскери қызметшілерге, оқушыларға және азаматтардың басқа санаттарына таратылды). Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыруды қаржыландыру кәсіпорындардың, ұйымдардың сақтандыру жарналары және мемлекеттің субсидиялары есебінен қамтамасыз етілді (ол жұмысшылар мен қызметкерлерге қатысты болды). Колхоздық шаруаларды әлеуметтік қамсыздандыру мемлекеттік бюджеттен колхоздар мен субсидиялар есебінен жүзеге асырылды [15].

Тегін медициналық көмек КСРО-ның барлық азаматтарына таратылды, дегенмен бұл барлық азаматтар үшін бірдей сапа емес. КСРО-ның әр Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау жөніндегі республикалық комитеті болды. Бұл комитеттер еңбек жағдайлары мен еңбекақы төлеу, жұмыспен қамту, еңбек ресурстарын қайта бөлу, көші-қон процестері, азаматтардың әртүрлі санаттарына, соның ішінде қарт адамдарға әлеуметтік кепілдіктерді қамтамасыз ету саласындағы мәселелерді шешуге өкілетті болды. Бұл әлеуметтік қорғау органы жұмыссыздықты жою үшін басқа комитеттермен, мысалы, еңбек комитетімен белсенді жұмыс істеді.

КСРО-да 1977 жылғы КСРО Конституциясының 43-бабы азаматтардың қартайғанда, ауру, мүгедектік және асыраушысынан айрылу жағдайында материалдық қамтамасыз ету құқығын кеңінен жариялады. Әлеуметтік қамсыздандыру екі негізгі түрде ұсынылды: біріншіден, зейнетақы түрінде (қарттық, мүгедектік бойынша, еңбек сіңірген жылдары үшін, асыраушысынан айрылу жағдайы бойынша); екіншіден, жәрдемақы түрінде (уақытша еңбекке жарамсыздық бойынша, жүктілік және босану бойынша, аз қамтылған отбасыларға, көп балалы және жалғыз басты аналарға балаларға, санаторийге жол жүру ақысын төлеуге және т.б.) [19].

Әлеуметтік қызмет көрсету жүйесіне әлеуметтік қызметтер де кірді. Оған интернат-үйлер желісі, соның ішінде қарттарға арналған, толық мемлекеттік қамтамасыз етілген, протездеу және тегін немесе жеңілдікті шарттармен қозғалыс құралдарын беру; мүгедектер мен зейнеткерлердің кейбір басқа санаттарына қалайшылық, әуе, теміржол және су көлігінде жол жүру бойынша жеңілдіктер, сондай-ақ тұрғын үй, тұрмыстық және салық жеңілдіктері кірді.

Әлеуметтік қамсыздандыру органдарының қарауында мүгедектерді оқытуға және жұмысқа орналастыруға арналған техникум-интернаттар мен кәсіптік-техникалық мектеп-интернаттар болды.

Әлеуметтік қамсыздандыру тегін медициналық көмекпен, ауруханаларда тегін асыраумен, санаторий-курорттық емдеумен, сондай-ақ балабақшаларда, балабақшаларда, балалар үйлерінде, санаторий-орман мектептерінде, пионер лагерлерінде, балалар санаторийлерінде балаларды күтіп-бағу мен тәрбиелеудің мемлекеттік және қоғамдық нысандарымен толықтырылды.

Кеңестік деңгейде әлеуметтік саясат пен қарт адамдарды мемлекеттік деңгейде қорғаудың үлкен нюанстары әрқашан іс жүзінде жүзеге асырыла бермейді. Мысалы, жұмысшылардың көптеген санаттары зейнетақымен қамтамасыз етуге мүлдем құқылы емес.

Біріншіден, зейнеткерлікке құқық беретін жұмыс өтіліне бас бостандығынан айыру орындарындағы еңбек жылдары есептелмеді (осылайша қамау орындарынан босатылған ондаған және жүздеген мың адамдар жеткілікті еңбек өтілінің болмауынан зейнетақы алмады, дегенмен олар ұзақ жылдар ауыр қамау жағдайларында еңбек етті).

Екіншіден, жұмысшылар мен қызметкерлер санатына жатпайтын бұталардың зейнетке шығуға құқығы жоқ еді.

Үшіншіден, бұрынғы колхозшыларға зейнетақы тағайындалмады, олар колхозшыларға зейнетақы туралы заң шығарылғанға дейін (1964) колхозда жұмысын тоқтатты және жұмысшылар мен қызметкерлер ретінде еңбек өтілінсіз қарт немесе мүгедек болды.

Төртіншіден, қандай да бір себептермен немесе басқа себептермен заңда белгіленген тәсілмен қажетті жұмыс өтілінің болуын растауға мүмкіндігі жоқ көптеген адамдар зейнетақы алмады.

Бесіншіден, қандай да бір себептермен немесе басқа себептермен заңда талап етілетін жұмыс өтілі жоқ қарттар мен мүгедектер зейнетақы алмады, ал заңмен белгіленген пропорционалды

зейнетақыны тағайындау жағдайлары (толық емес еңбек өтілі бар) қарттыққа байланысты бірқатар жағдайларды талап етті (мысалы, жалдау кезінде зейнеткерлік жастың басталуы және т.б.). Бұл толық емес зейнетақылардың мөлшері, әдетте, шамалы болды [10].

Сонымен қатар, зейнетақы мөлшері өте аз болды. Сонымен, Еңбек ғылыми-зерттеу институтының мәліметтері бойынша, 1974 жылы КСРО-да өмір сүру құны айына бір адамға 50 рубль болды, ал қарттық зейнетақының ең төменгі мөлшері айына 45 рубль (толық зейнетақы), екінші топтағы мүгедектер үшін зейнетақының ең төменгі мөлшері айына 45 рубль, ал үшінші топ үшін – айына 21 рубль (еңбек жаракаты немесе кәсіптік ауру салдарынан мүгедектік болған жағдайда зейнетақы біршама жоғары болды). Асыраушысынан айырылған мүгедек отбасы мүшелеріне зейнетақының минималды мөлшері: отбасының бір мүшесіне айына 23 рубль; отбасының екі мүшесіне айына 45 рубль және үш немесе одан да көп отбасы мүшелеріне айына 70 рубль. Егер отбасының қайтыс болған асыраушысы толық еңбек өтіліне ие болмаса, онда отбасының бір мүшесіне ең төменгі зейнетақы айына 5 рубльді құрады; отбасының екі мүшесі үшін – айына 11 рубль; үш немесе одан да көп отбасы мүшелері үшін – айына 17 рубль [10].

1964 жылы қабылданған колхозшыларға арналған зейнетақы туралы заң колхозда белгілі бір жұмыс өтілі болған кезде айына 16 рубльден 35 рубльге дейін ең төменгі зейнетақы (мүгедектік деңгейіне және басқа жағдайларға байланысты) белгіледі.

Жалғыз басты аналарға арналған жәрдемақыға келетін болсақ (яғни, үйленбеген әйелдер үшін, сот тәртібімен белгіленбеген әке болу, алимент алуға құқық беру), олардың мөлшері де өте төмен болды. Жалғыз басты аналарға мемлекеттік жәрдемақы келесі мөлшерде төленді: бір балаға – айына 5 рубль (шамамен құны 15 литр сүт), екі балаға – айына 7 рубль 50 тиын, үш немесе одан да көп балаға – айына 10 рубль [20].

1978 жылғы РСФСР Конституциясында бекітілген Бірыңғай мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі (24-бап) Кеңес Одағының ыдырауымен өмір сүруді тоқтатты.

Қазіргі уақытта Қазақстанда атаулы әлеуметтік көмектен (АӘК) басқа әлеуметтік төлемдердің 22 түрі бар. Қазақстандағы әлеуметтік қорғау жүйесі негізінен мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылардан, арнаулы мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылардан және АӘК-тен тұрады. [8]

Орталық бюджеттен қаржыландырылатын мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар Мемлекеттік әлеуметтік қорғау жүйесінің бір бөлігі болып табылады және еңбекке қабілеттілігінен айрылуына, отбасының асыраушысынан айрылуына немесе егде жасына байланысты мұқтаж азаматтарға мерзімді ақша аударымдарын білдіреді [9].

Жеті түрі орталық бюджеттен және тоғыз түрі Жергілікті бюджеттерден қаржыландырылатын арнаулы мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар әлеуметтік қорғауға мұқтаж адамдарға ақшалай трансферттер болып табылады және жәрдемақылардың басқа түрлеріне қарамастан беріледі [9].

Жәрдемақы алуға құқығы бар адамдарға Ұлы Отан соғысына қатысқан немесе мүгедек болған адамдар, қаза тапқан әскери қызметшілердің/полицейлердің отбасылары, Чернобыль апаты және басқа да радиациялық апаттар мен авариялар нәтижесінде қаза тапқан адамдардың отбасылары, Ұлы Отан соғысы жылдарындағы адал еңбегі үшін бұрынғы Кеңес Одағының ордендерімен және медальдарымен наградталған адамдар, мүгедектік дәрежесіне қарай үш дәреже бойынша сыныпталатын мүгедектер, 16 жасқа дейінгі мүгедек балалар, көп балалы аналар, төрт және одан, сондай-ақ саяси қуғын-сүргін құрбандары жатады [8]

Қорытынды. Қазақстан азаматтарының, босқындардың, шетелдіктердің және тұруға ықтиярхаты бар және Қазақстанда тұрақты тұратын азаматтығы жоқ адамдардың, егер олардың жан басына шаққандағы табысы кедейлік шегінен төмен болса, АӘК алуға құқығы бар.

Жергілікті билік органдары АӘК ұйымдастыру және өткізу үшін толық жауапты болады. Жергілікті билік органдарының жанында АӘК алушылардың отбасыларын анықтауға жауапты бөлім комиссиялары жұмыс істейді. АӘК беру туралы шешім әлеуметтік карталардағы отбасылық ақпаратты зерделеу арқылы қабылданады. Бұл әлеуметтік карталарда отбасы құрамы және табыс (заттай табыс, жер телімдерін тұтыну және егер олар АӘК алушылар болып табылса, жәрдемақыларды есептеу) сияқты егжей-тегжейлі ақпарат бар [8].

Әлеуметтік картаның негізгі мақсаты жеке тұлғалар мен үй шаруашылықтарының табыс деңгейіне қарай АӘК-ке мұқтаж адамдарды анықтау болып табылады. Қазіргі уақытта әлеуметтік карталар бойынша барлық ақпарат аудандық деңгейде жасалады, бірақ Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау Министрлігі жанындағы ақпараттық-талдау орталығы республикалық деңгейде

элеуметтік карталар бойынша барлық ақпаратты жинақтауға арналған бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірледі.

Жан басына шаққандағы орташа табысы кедейлік шегінен төмен отбасылардың АӘК алуға құқығы бар, ал кедейлік шегі қазіргі уақытта ең төменгі күнкөріс деңгейінің 40 пайызы ретінде анықталады.

Жасына, жынысына және тұтыну нормаларына сүйене отырып, әр тамақ өнімі үшін орташа тұтыну мөлшері есептеледі. Ең төменгі күнкөріс деңгейі өңірлер бойынша және жалпы ел бойынша есептеледі [9].

Орташа қазақстандық күнкөріс минимумын есептеу үшін азық-түлік тауарларын тұтынудың орташа нормасы Статистика агенттігі белгілеген орташа бөлшек сауда бағаларына көбейтіледі және осылайша азық-түлік себетінің орташа құны анықталады. Алайда, өңірлік ең төмен күнкөріс деңгейі жағдайында әрбір өңірде (облыста) ең төмен күнкөріс деңгейін айқындау үшін пайдаланылатын бөлшек сауда бағалары өңірге байланысты өзгеріп отырады. Осылайша, өмір сүру құны әр аймақтағы әртүрлі бөлшек сауда бағаларына байланысты аймақтан аймаққа қарай ерекшеленеді.

Список использованной литературы:

1. Акбулатов Р.С. Характеристика пенсионной системы в СССР и российской федерации (причины кризиса, механизм реформирования). Вестник КрасГАУ. 2012. №9. 237-241 с.
2. Андреев В.С. Право граждан СССР на материальное обеспечение в старости и при нетрудоспособности и его юридические гарантии: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – М., 1966. – 36 с.
3. Батыгин К.С. Возникновение и развитие социального страхования в СССР // Советское государство и право. 1977. №9. С.38-45.
4. Гуменюк А.А. Социальное обеспечение в СССР во второй половине 1950-х – первой половине 1980-х гг. (по материалам нижнего Поволжья). <http://dx.doi.org/10.15688/jvolsu4.2014.6.3>
5. Гуменюк, А.А. История социального обеспечения в СССР в 1965–1985 гг. (по материалам Саратовской области): историко-антропологические наблюдения / А.А. Гуменюк // Новый век: история глазами молодых : межвуз. сб. науч. тр. мол. ученых, аспирантов и студентов. Вып. 12 / под ред. Л. Н. Черновой. – Саратов, 2013. – С. 305–313.
6. Гуменюк, А. А. Социальная работа в СССР в 1953–1964 гг. (по материалам Саратовской области) / А. А. Гуменюк // Историческое прошлое и образы истории : материалы Междунар. науч. конф. в честь 95-летия гуманит. образования в Сарат. гос. ун-те им. Н.Г. Чернышевского / под ред. Л. Н. Черновой. – Саратов : Наука, 2013. – С. 356-364.
7. Закон «О специальном государственном пособии в Казахстане» от 5 апреля 1999 г.
8. Закон «Об адресной социальной помощи» от 17 июля 2001 года.
9. Закон РК «О государственных социальных пособиях по инвалидности, потере кормильца и старости в Республике Казахстан» от 16 июня 1997 года.
10. Куприянова Т. А. Проблемы социального обслуживания граждан пожилого возраста / Вестник Санкт-Петербургского университета. 2009, сер.12, вып.2. ч 1. 115-123 с.
11. О государственных пенсиях. Закон СССР от 14.07.1956 г. // Ведомости ВС СССР. – 1956. – № 15. – Ст. 313.
12. О пенсиях и пособиях членам колхозов. Закон СССР от 15.07.1964г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1964. – № 29. – Ст. 340.
13. Романов П.В. Социальные изменения и социальная политика / Журнал исследований социальной политики.
14. A. Chandler, *Democracy, Gender, and Social Policy in Russia* © Andrea Chandler 2013.
15. Alastair McAuley. *Development Strategy, Welfare Regime and Poverty Reduction in the Former Soviet Union*. United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD). 2008.
16. B.Q. Madison, *Social Welfare in the Soviet Union*, Stanford, 1968, pp. 191-4.
17. Ben Slay. *Poverty, Inequality, and Social Policy Reform in the Former Soviet Union*. One United Nations Plaza, New York, 2009
18. Bernice Madison. *Soviet Social Welfare System*. The Frederic Burk Foundation for Education. February 18, 1982.

19. Elena Maltseva. *Welfare reforms in post-soviet states: a comparison of social benefits reform in Russia and Kazakhstan. A thesis submitted in conformity with the requirements for the Degree of Doctor of Philosophy Graduate Department of Political Science University of Toronto.* 2012.
20. G. B. Smith. *The Social Welfare State. Soviet Politics.* St. Martin's Press, Inc. 1988
21. Madison B.Q. *Social welfare in Soviet Union.* Stanford: Stanford University Press, 1968.
22. *Social Security in the Union of Soviet Socialist Republic. Bulletin, August 1959.*
23. Stephen Lovell. *Old Age and Work in the Soviet Union. XIV International Economic History Congress, Helsinki 2006 Session 89.*

References:

1. Akbulatov R.S. *Harakteristika pensionnoy sistemy v SSSR i rossijskoy federacii (prichiny krizisa, mekhanizm reformirovaniya).* Vestnik KrasGAU. 2012. №9. 237-241 s.
2. Andreev V.S. *Pravo grazhdan SSSR na material'noe obespechenie v starosti i pri netrudo-sposobnosti i ego yuridicheskie garantii: avtoref. dis. ... dokt. yurid. nauk. – M., 1966. – 36 s.*
3. Batygin K.S. *Vozniknovenie i razvitie social'nogo strahovaniya v SSSR // Sovetskoe gosudarstvo i pravo.* 1977. №9. S.38-45.
4. Gumenyuk A.A. *Social'noe obespechenie v SSSR vo vtoroj polovine 1950-h – pervoj polovine 1980-hgg. (po materialam nizhnego povolzh'ya).* <http://dx.doi.org/10.15688/jvolsu4.2014.6.3>
5. Gumenyuk, A.A. *Istoriya social'nogo obespecheniya v SSSR v 1965–1985 gg. (po materialam Saratovskoy oblasti): istoriko-antropologicheskie nablyudeniya / A.A. Gumenyuk // Novyj vek: istoriya glazami molodyh : mezhvuz. sb. nauch. tr. mol. uchenyh, aspirantov i studentov. Vyp. 12 / pod red. L. N. CHernovoj. – Saratov, 2013. – S. 305–313.*
6. Gumenyuk, A. A. *Social'naya rabota v SSSR v 1953–1964 gg. (po materialam Saratovskoy oblasti) / A. A. Gumenyuk // Istoricheskoe proshloe i obrazy istorii : materialy Mezhdunar. nauch. konf. v chest' 95-letiya gumanit. obrazovaniya v Sarat. gos. un-te im. N.G. CHernyshevskogo / pod red. L. N. CHernovoj. – Saratov : Nauka, 2013. – C. 356-364.*
7. *Zakon «O special'nom gosudarstvennom posobii v Kazahstane» ot 5 aprelya 1999 g.*
8. *Zakon «Ob adresnoj social'noj pomoshchi» ot 17 iyulya 2001 goda.*
9. *Zakon RK «O gosudarstvennyh social'nyh posobiyah po invalidnosti, potere kormil'ca i starosti v Respublike Kazahstan» ot 16 iyunya 1997 goda.*
10. Kupriyanova T. A. *Problemy social'nogo obsluzhivaniya grazhdan pozhilogo vozrasta / Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta.* 2009, ser.12, vyp.2. ch 1. 115-123 s.
11. *O gosudarstvennyh pensiyah. Zakon SSSR ot 14.07.1956 g. // Vedomosti VS SSSR. – 1956. – № 15. – St. 313.*
12. *O pensiyah i posobiyah chlenam kolhozov. Zakon SSSR ot 15.07.1964g. // Vedomosti Verhovnogo Soveta SSSR. – 1964. – № 29. – St. 340.*
13. Romanov P.V. *Social'nye izmeneniya i social'naya politika / ZHurnal issledovaniy social'noy politiki.*
14. A. Chandler, *Democracy, Gender, and Social Policy in Russia* © Andrea Chandler 2013.
15. Alastair McAuley. *Development Strategy, Welfare Regime and Poverty Reduction in the Former Soviet Union. United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD).* 2008.
16. B.Q. Madison, *Social Welfare in the Soviet Union, Stanford, 1968, pp. 191-4.*
17. Ben Slay. *Poverty, Inequality, and Social Policy Reform in the Former Soviet Union. One United Nations Plaza, New York, 2009*
18. Bernice Madison. *Soviet Social Welfare System. The Frederic Burk Foundation for Education. February 18, 1982.*
19. Elena Maltseva. *Welfare reforms in post-soviet states: a comparison of social benefits reform in Russia and Kazakhstan. A thesis submitted in conformity with the requirements for the Degree of Doctor of Philosophy Graduate Department of Political Science University of Toronto.* 2012.
20. G. B. Smith. *The Social Welfare State. Soviet Politics.* St. Martin's Press, Inc. 1988
21. Madison B.Q. *Social welfare in Soviet Union.* Stanford: Stanford University Press, 1968.
22. *Social Security in the Union of Soviet Socialist Republic. Bulletin, August 1959.*
23. Stephen Lovell. *Old Age and Work in the Soviet Union. XIV International Economic History Congress, Helsinki 2006 Session 89.*